

Introduktion till Brottsutvecklingen i Sverige

INTRODUKTION TILL BROTTSUTVECKLINGEN I SVERIGE

Lisa Wallin

Inledning

Att sprida kunskap om brottsligheten är en central uppgift för Brottsförebyggande rådet (Brå). Myndigheten har sedan slutet av 1970-talet löpande gett ut rapporten *Brottsutvecklingen*, där Brås bedömning av utvecklingen av brottsligheten i dess olika delar och förändringar i hanteringen av brottsligheten samlas. Den kunskap som tillhandahålls utgår till stora delar från rapporter och statistik, som publicerats av i första hand Brå men även andra aktörer inom det kriminalpolitiska området.

De brottstyper eller brottsområden som ingår i Brottsutvecklingen är i första hand valda utifrån brott som upplevs som allvarliga (t.ex. dödligt våld) och/eller som många utsätts för (t.ex. bedrägerier). Fokus i denna publikation är brottsutvecklingen i Sverige under 2000-talet. Frågor som besvaras är om det har skett någon förändring i brottslighetens omfattning eller struktur, vilka som begår och vilka som utsätts för brotten, hur rättsväsendet hanterar brottsligheten samt vilka brottsförebyggande och kriminalpolitiska åtgärder som vidtagits under de senaste åren.

Rapporten är disponerad i tre delar: 1) Detta inledande kapitel, i vilket vi redogör för rapportens huvudsakliga källor – offer- och självdeklarationsstudier respektive kriminalstatistik. Därutöver diskuteras även rapportens styrkor och svagheter – dold brottslighet, mörkertal och svårigheter med internationella jämförelser. Kapitlet avslutas med en redovisning av några av de förändringar som skett i rättsväsendet under 2000-talet. 2) Den andra delen består av tio kapitel, där det första beskriver brottsutvecklingen generellt och övriga baseras på olika brottskategorier. 3) Den tredje delen är en fördjupningsdel med fyra kapitel som beskriver olika dimensioner av brottslighet.

Offer- och självdeklarationsstudier

I så kallade offerundersökningar får ett representativt urval av befolkningen svara på om de utsatts för olika typer av brott under en viss period. Självdeklarationsstudier har ett liknande upplägg, med den skillnaden att det är egen delaktighet i brott som efterfrågas, istället för utsatthet. Oftast sker uppgiftsinsamlingen med hjälp av enkäter eller telefonintervjuer. Sådana här studier anses sedan flera

är tillbaka i många fall vara en lämpligare typ av källa än kriminalstatistik, för att belysa brottsligheten.

Nationella trygghetsundersökningen

Sedan 2006 genomför Brå, enligt instruktion från regeringen, en årlig brottsofferundersökning, Nationella trygghetsundersökningen (NTU). Vid analyser av brottsutvecklingen i Sverige är NTU en viktig källa, eftersom även brott som inte är polisanmälda fångas upp. Syftet med undersökningen är i första hand att mäta otrygghet och utsatthet för brott i befolkningen. Utöver detta ställs också frågor om förtroende för rättsväsendet, och erfarenheter av kontakter med rättsväsendet.

NTU riktar sig till ett slumpmässigt urval om 20 000 personer i åldern 16–79 år. Undersökningen görs främst genom telefonintervjuer, men i vissa fall även med post- och webbenkäter. Liksom för flera andra undersökningar med liknande upplägg har svarsfrekvensen sjunkit sedan mätningarna inleddes 2006. Då deltog närmare 78 procent av de utvalda i undersökningen, medan svarsfrekvensen i NTU 2016 var 60 procent.¹ Eftersom undersökningen baseras på ett urval, görs vissa metodologiska korrigeringar för att resultaten ska vara representativa på befolkningsnivå.²

NTU ger information om andelen personer som utsatts för vissa brott mot enskild person (misshandel, hot, sexualbrott, personrån, bedrägeri och trakasserier) och andelen hushåll som utsatts för vissa brott mot egendom (cykelstöld, bostadsinbrott samt bilstöld och stöld ur/från fordon).

I NTU finns också information om en mängd olika bakgrundsvariabler hos de svarande, exempelvis kön, ålder, boendeort samt utbildning. Undersökningen kan därför användas för att beskriva hur utsattheten fördelar sig mellan olika grupper i befolkningen och därtill identifiera riskgrupper avseende utsatthet för brott. Utöver detta ställs även frågor om vissa omständigheter kring brotten, till exempel när och hur brottet skedde, relationen till gärningspersonen och om en polisanmälan gjorts.

Frågorna i NTU är i stor utsträckning anpassade efter kriminalstatistiken, för att möjliggöra vissa jämförelser mellan källorna, avse-

¹ Jämför till exempel SCB: ULF/SILC 2013 (57 procent), Folkhälsomyndigheten: Hälsa på lika villkor 2014 (48 procent).

² En sådan korrigering är att översampla grupper med låg svarsfrekvens, t.ex. unga, så att tillförlitliga resultat för relevanta grupper i befolkningen kan redovisas. I analysen används även ett viktningsförfarande som tar hänsyn till både bortfallet och översamlingen och korregerar så att resultaten blir så representativa som möjligt för befolkningen i sin helhet. Se vidare i den tekniska rapporten för NTU (Brå 2016a).

ende till exempel utvecklingstendenser och anmälningsbenägenhet. Dock är det inte möjligt att formulera frågorna så att de fångar in endast händelser som utgör brott i juridisk mening. De tillfrågades erfarenheter, upplevelser och egna bedömningar av vilka brott de utsatts för stämmer inte alltid överens med juridiska definitioner.

I stort antas NTU beskriva utsattheten för brott hos den vuxna befolkningen väl, men de yngsta och de äldsta i befolkningen (under 16 år respektive över 79 år) ingår inte i undersökningen. Marginaliserade grupper, som grovt kriminella, hemlösa och missbrukare nås troligen i mycket liten utsträckning av undersökningen, och brott som begås mot juridiska personer (staten, kommuner, myndigheter och företag med flera), fångas heller inte upp.

För flertalet av kapitlen i denna rapport är NTU den huvudsakliga källan om brottslighetens utveckling. Därutöver används NTU i stor utsträckning för att beskriva brottsoffren. Ibland har resultaten från flera omgångar av NTU slagits ihop i redovisningen, för att underlaget annars hade blivit för litet.

Skolundersökningen om brott

Skolundersökningen om brott (SUB) är en nationell så kallad självdeklarationsundersökning där ett urval elever i årskurs nio anonymt besvarar en enkät om bland annat delaktighet och utsatthet för vissa brott. SUB är en värdefull källa till kunskap om ungdomsbrottslighetens omfattning, karaktär och utveckling. Sverige tillhör ett fåtal europeiska länder som har möjlighet att beskriva ungdomsbrottsligheten i denna åldersgrupp på annat sätt än enbart genom kriminalstatistik.

Undersökningen har genomförts vid ett antal tillfällen, den första 1995 vid kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet. Mellan 1999 och 2015 har undersökningarna genomförts av Brå.³

Urvalet till SUB bygger på uppgifter ur Skolregistret som handhas av Statistiska centralbyrån (SCB). Det rör sig om ett urval av mellan 5 900 och 10 000 elever per undersökning. Bortfallet har sedan 90-talet ökat från 4,8 procent 1995 till 16,2 procent 2015, vilket ändå ger en hög svarsfrekvens. Förklaringen till det ökade bortfallet ligger sannolikt i förändringar i urvalsram och insamlingsmetod samt att skolor i dag belastas med fler undersökningar

³ I samband med den senaste undersökningen har både frågeformulär och metod genomgått ett antal förändringar, vilket påverkat möjligheten att göra jämförelser bakåt i tiden. Se vidare *Skolundersökningen om brott. Teknisk rapport* (Brå 2016b).

än förut, vilket rimligtvis påverkar både viljan och möjligheterna att medverka (se t.ex. CAN 2011).⁴

I fördjupningskapitlet Ungdomsbrottsligheten redovisas delaktighet i olika typer av brott i första hand utifrån SUB. Även i flera andra kapitel används data från SUB, främst gällande ungdomars utsatthet för vissa brott.

Kriminalstatistiken

Brå ansvarar för den officiella kriminalstatistiken. Där ingår ärenden om brott som handläggs av polis, tull, kustbevakning, åklagare, domstol och kriminalvård.

Statistiken bygger på de uppgifter som myndigheterna registrerar i sina administrativa system, i samband med utredningen av en misstänkt brottslig händelse, lagföringen av en person som befunnits skyldig till brott eller verkställandet av en utdömd påföljd. Den officiella kriminalstatistiken används till att följa upp, bedöma, planera och utveckla rättsväsendets verksamheter.

Förutom den officiella kriminalstatistiken har Brå även en databas med statistik över anmälda brott.⁵ Denna databas uppdateras kontinuerligt när nya uppgifter eller omständigheter blir kända, till skillnad mot uppgifterna i den officiella kriminalstatistiken. Det innebär att det i vissa fall kan förekomma olika uppgifter i den officiella kriminalstatistiken och i Brås databas över anmälda brott.

Anmälda brott

Statistiken över anmälda brott visar antalet händelser som under ett kalenderår har anmälts och registrerats som brott hos Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten eller Tullverket. Statistiken ger en överblick över ärendeinflödet till dessa myndigheter. Även anmälda händelser som efter avslutad utredning visar sig inte ha varit brottsliga, eller där brott inte kan styrkas, ingår i statistiken.

Enstaka ärenden som omfattar en stor mängd brott kan ge upphov till märkbara förändringar i statistiken över anmälda brott mellan olika år. Det gäller i synnerhet brottstyper där nivån vanligtvis är relativt låg. Stora ärenden är ovanliga men bör beaktas vid tolkningen av statistiken.

⁴ För att läsa mer om förändringar i SUB, se vidare *Skolundersökningen om brott 1995–2011. Teknisk rapport* (2013) samt *Skolundersökningen om brott* (Brå 2016c) och *Skolundersökningen om brott. Teknisk rapport* (Brå 2016b).

⁵ Statistikdatabasen över anmälda brott finns på Brås webbplats www.bra.se.

Det bör även uppmärkas att försök, förberedelse och stämpling till brott i allmänhet redovisas tillsammans med fullbordade brott; endast för ett fåtal brottstyper (t.ex. mord och dråp) särredovisas försöksbrotten.

Misstänkta personer

Misstankestatistiken är en av de mest använda källorna till kunskap om gärningspersonernas ålder och kön. I statistiken över misstänkta personer redovisas de personer som efter avslutad utredning av polis, tull eller åklagare bedömts vara skäligen misstänkta för brott under ett kalenderår. Statistiken omfattar bara straffmyndiga personer, det vill säga personer som är 15 år eller äldre. En person kan vara misstänkt för flera brott under ett kalenderår, men i statistiken över misstänkta personer redovisas varje person bara en gång per brottstyp.

Handlagda och personupplärade brott

Från och med 2014 publicerar Brå statistik över *handlagda brott*, som ersatt statistiken över *upplärade brott*.⁶ Statistiken över handlagda brott redovisar samtliga anmälda brott för vilka man under redovisningsåret fattat ett beslut, som innebär att handläggningen av brottet avslutas.⁷ Om statistiken över *anmälda brott* kan sägas beskriva ett årligt inflöde av brott till utredande myndigheter, beskriver statistiken över *handlagda brott* ett årligt utflöde.

Statistiken över handlagda brott redovisas efter två övergripande indelningar. Dels efter om brotten har direktavskrivits eller utretts,⁸ dels efter om det finns någon skäligen misstänkt för brotten eller inte.

Personupplärade brott är de brott som klarats upp genom att en misstänkt person kunnat bindas till brottet genom att en åklagare fattat beslut om att väcka åtal, utfärda strafföreläggande eller meddela åtalsunderlåtelse. *Personuppläringsprocenten* används ibland som ett grovt mått på polisens och övriga brottsutredande myndigheters förmåga att binda gärningspersoner till de anmälda brotten. Personuppläringsprocenten redovisar antalet personupplärade brott under ett kalenderår i procent av samtliga handlagda brott (sedan 2014) under samma period. Innan 2014 beräknades personuppläringsprocenten på samtliga anmälda brott, det vill säga på inflödet. Den revidering som innebar att statistiken över upplärade brott ersattes med statistiken över handlagda brott

⁶ För en detaljerad genomgång av de förändringar som gjorts samt vad det innebär se *Handlagda brott – Slutlig statistik för 2014*. (Brå 2015).

⁷ Självla brottsanmälan kan ha gjorts samma år eller tidigare.

⁸ Med utredning avses förundersökning, förenklad utredning eller utredning enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

medför att utvecklingen över antalet personupplklarade brott och personupplklaringsprocenten inte är helt jämförbara bakåt i tiden.⁹ Därför redovisas i denna rapport personupplklarade brott och personupplklaringsprocenten utifrån den tidigare beräkningsmodellen. Viktigt att komma ihåg är dock att personupplklaringsprocenten, enligt den tidigare beräkningsmodellen, även påverkas av förändringar i antalet anmälda brott; om antalet anmälda brott har ökat i större omfattning än antalet personupplklarade brott minskar personupplklaringsprocenten, trots att antalet personupplklarade brott kan ha ökat. Personupplklaringsprocenten påverkas också av om polisen antingen minskar eller ökar fokus på så kallade spanings- och ingripandebrott (t.ex. narkotika- och trafikbrott), där det ofta finns en misstänkt person redan vid anmälan.

Lagföringsbeslut och påföljder

I statistiken över personer lagförda för brott redovisas samtliga personer som under ett kalenderår befunnits skyldiga till brott. Underlaget till statistiken bygger på de uppgifter som registreras vid Åklagarmyndigheten och Sveriges domstolar. Huvudenhet i statistiken är lagföringsbeslut. Lagföringsbeslutet kan innebära ett fällande domslut i tingsrätt, en av åklagare meddelad åtalsunderlåtelse eller ett utfärdat strafföreläggande som godkänts av den tilltalade.¹⁰ Uppgifterna om fällande domar i tingsrätt redovisas oavsett om domen vunnit laga kraft eller överklagats till högre instans. Det innebär att statistiken omfattar även personer som efter en fällande dom i tingsrätt fått en friande dom i hovrätt eller i Högsta domstolen. Statistiken används främst till att följa påföljdsutvecklingen, men kan även användas för att studera ålder, kön och tidigare brottsbelastning hos de lagförda.

En person kan bli lagförd vid flera tillfällen under ett kalenderår. I statistiken kan en person därför redovisas flera gånger, för varje enskilt lagföringsbeslut under året. Om flera personer ingår i en och samma lagföring redovisas samtliga i statistiken.

En person kan dock också dömas för flera brott i en och samma lagföring. I sådana fall redovisas inte samtliga brott, utan endast ett brott, enligt *huvudbrottsprincipen*. Det innebär att endast det brott som har den strängaste straffskalan redovisas.¹¹ Huvudbrottsprincipen medför en underskattning av lindrigare brott i statistiken, vilket bör beaktas vid tolkningar av den. Vid jämförelser mellan olika år bör även eventuella förändringar i brottens

⁹ Se *Handlagda brott - Slutlig statistik för 2014*. (Brå 2015).

¹⁰ Ordningsböter som utfärdats av polis eller tull, som också är en typ av lagföring, inkluderas inte i statistiken, men redovisas separat.

¹¹ I de fall en lagföring rör flera brott med samma straffskala, väljs slumpmässigt ett av dessa brott som huvudbrott i redovisningen.

straffvärde uppmärksammas, eftersom det kan påverka vilket brott som redovisas som huvudbrott.

I statistiken redovisas också påföljderna i domslut och godkända strafförelägganden. I domslut där det förekommer flera påföljder redovisas endast den mest ingripande påföljden (huvudpåföljden). Fängelse räknas som den mest ingripande påföljden, medan ”påföljdseftergift” räknas som minst ingripande.

Kriminalvårdsstatistik

Kriminalvårdsstatistiken innehåller uppgifter om personer intagna i kriminalvårdsanstalt och häkte, samt om personer som övervakas inom frivården. Fängelsepopulationen mäts på två olika sätt: dels de personer som tas in i anstalt under ett visst år (intagningsstatistik), dels de personer som befinner sig på en anstalt vid ett givet tillfälle. Intagningsstatistiken domineras av personer som dömts till kortare strafftider, medan statistiken över personer inskrivna i anstalt domineras av personer som dömts till längre strafftider.

Till skillnad från lagföringsstatistiken, som redovisar fällande domar i första instans (tingsrätt) även om en person frikänts i högre instans, omfattar kriminalvårdstatistiken enbart lagakraftvunna domar.

Återfall i brott

Statistiken över återfall i brott redovisar antalet och andelen personer som återfaller i brott efter att tidigare ha lagförts för brott.¹² I statistiken redovisas återfall i brott inom ett, två respektive tre år räknat från den så kallade ingångshändelsen. Ingångshändelsen är det datum då en icke frihetsberövande påföljd dömdes ut, eller datumet för avslutad påföljd vid frihetsberövande, för den lagföring som följs upp för återfall.

Statistikens syfte är att ge en uppfattning om andelen personer som återfaller i brott och om huruvida risken för återfall varierar avseende ålder, kön eller tidigare brottsbelastning. Statistiken ger också en bild av andelen återfall för olika brottstyper och påföljder. Viktigt att notera är att statistiken inte beskriver den faktiska återfallsfrekvensen, utan endast de återfall som kommer till rättsväsendets kännedom genom en ny lagföring.

Dold brottslighet och mörkertal

Långt ifrån alla brott upptäcks respektive anmäls; det finns *en dold brottslighet*. Den dolda brottslighetens storlek är okänd och

¹² Statistiken bygger på uppgifter i lagföringsstatistiken.

varierar mellan olika brottstyper. Relationen (kvoten) mellan det ”faktiska antalet brott”¹³ och antalet uppgivna eller anmälda brott kallas för *mörkertalet* (Sarnecki, 2009). Både mörkertalets storlek och dess föränderlighet är avgörande för hur väl brottslighetens faktiska nivå och utveckling speglas i olika källor. Mörkertalets storlek avgör hur träffsäkert källan beskriver omfattningen av brottet, och mörkertalets föränderlighet påverkar möjligheten att utifrån källan beskriva brottets utveckling. Även om mörkertalet är stort går det att beskriva brottslighetens utveckling, under förutsättning att mörkertalet är någorlunda konstant över tid.

Dold brottslighet och mörkertal i offer- och självdeklarationsstudier

I offer- och självdeklarationsstudier är det endast möjligt att studera några få brottstyper. Det innebär att det inte går att följa utvecklingen för en stor del av de lagstadgade brotten.¹⁴ Dessutom dras alla surveyundersökningar med ett visst bortfall. Bortfall beror vanligen på att den man söker inte går att nå av olika anledningar, eller att denne inte vill eller är förhindrad att medverka. Dessutom har bortfallet i surveyundersökningar under flera år ökat, bland annat på grund av att undersökningarna har blivit flera och därför konkurrerar om respondenternas tid, men också på grund av att respondenterna blivit svårare att nå (många svarar till exempel inte när ett samtal kommer in från ett okänt eller skyddat nummer) (SCB 2015). Detta är ett problem, eftersom ett stort bortfall ökar risken att statistiken blir missvisande. Studier har dessutom visat att bortfallet är skevt, t.ex. genom att bortfallet ofta är större bland unga, bland boende i storstäder och bland utrikes födda (se t.ex. SCB 2015). Den typen av problem försöker man komma tillrätta med genom olika statistiska metoder, till exempel översampling och viktning.¹⁵

Liksom vid andra typer av undersökningar finns också andra möjliga felkällor att ta hänsyn till vid tolkningen av resultaten från offer- och självdeklarationsundersökningar (se t.ex. Roxell och Tiby 2006). De svarande har inte alltid möjlighet eller vilja att lämna korrekta svar, vilket innebär en risk för såväl under- som överrapportering av utsattheten för brott. I synnerhet vid frågor om integritetskränkande brott, exempelvis sexualbrott, är det rimligt att anta att det kan finnas en ovilja att berätta om sina erfaren-

¹³ Alla handlingar som enligt brottsbalken eller annan lag/förordning är belagda med straff.

¹⁴ De brottstyper som efterfrågas i NTU motsvarar över 40 procent av de anmälda brottsbalksbrotten, men endast en bråkdel av alla brottstyper.

¹⁵ Se mer om detta i *Nationella trygghetsundersökningen – Teknisk rapport* (Brå 2016a).

heter. Den tillfrågade kan då tänkas låta bli att svara, eller kanske lämna ”socialt önskvärda” svar snarare än att svara uppriktigt.

Händelser kan också förträngas eller glömmas bort. Särskilt mindre allvarliga brott riskerar att bli underrapporterade, eftersom de tillfrågade inte alltid erinrar sig dem vid undersökningstillfället. Mer allvarliga brott kan i gengäld upplevas som nyligen inträffade, även om de ligger längre bak i tiden än det senaste året, och därmed överrapporterats. Vid frågor som rör utsatthet i det egna hushållet kan vissa händelser vara okända för den tillfrågade.

Samtliga dessa faktorer inverkar på hur exakt *omfattningen* av en viss brottstyp kan beskrivas. De har dock mindre betydelse när *utvecklingen* av en viss brottstyp är i fokus, eftersom de i hög grad kan antas vara någorlunda konstanta över tid. Det går dock inte att utesluta att förändrade attityder och minskad eller ökad tolerans för vissa handlingar kan påverka även utvecklingen av en viss brottstyp (se t.ex. Andersson 2011 för vidare resonemang).

Dold brottslighet och mörkertal i kriminalstatistiken

Det är sedan länge känt att kriminalstatistiken, för många brottstyper, inte går att använda som ett mått på brottsligheten, utan att den är ett mått på ärendetillströmningen i rättsväsendet. Statistiken visar endast den del av brottsligheten som kommer till polisens och andra brottsanmälningsupptagande myndigheters kännedom. För vissa brott där anmälningsbenägenheten är konstant hög, som för inbrott och stölder av värdefulla föremål (där en polisanmälan krävs för att få ut pengar på försäkringen), är statistiken över anmälda brott en lämplig källa för att beskriva brottsutvecklingen. Vid andra mer integritetskränkande brott mot den egna personen, till exempel våldtäkt eller våld i nära relation, är statistiken över anmälda brott otillräcklig för att beskriva utvecklingen, eftersom dessa brott polisanmäls mer sällan.

Mörkertalets storlek i kriminalstatistiken är beroende av dels möjligheten att upptäcka brottet, dels viljan att anmäla brottet till polisen (*anmälningsbenägenheten*). I vilken utsträckning brott upptäcks och anmäls varierar kraftigt mellan olika typer av brott. När brott riktas direkt mot offret är brottets allvarlighetsgrad av stor betydelse för om brottet anmäls. Ju lindrigare brott, desto mindre är sannolikheten för att brottet upptäcks och anmäls, varför dessa är vanligare än vad som framgår i kriminalstatistiken. Endast en bråkdel av brotten utan upplevt brottsoffer, som narkotikabrott, anmäls och hamnar i statistiken.

Mörkertalets föränderlighet i kriminalstatistiken kan bero dels på rättsväsendets och andra myndigheters prioriteringar, dels på förändringar i lagstiftningen eller i samhällets attityd till vissa

brott. Mörkertalet är i högsta grad föränderligt vid så kallade *spanings- och ingripandebrott* (exempelvis narkotika-, trafik- och skattebrott), som oftast anmäls och registreras som ett resultat av polisens och andra aktörers arbetsinsatser, och beror på myndigheternas prioritering och aktivitetsgrad. För andra brott har mörkertalets storlek förändrats, eftersom lagstiftningen vidgats till att omfatta fler handlingar än tidigare (t.ex. för våldtäkt) eller i takt med förändrade attityder till vad som utgör ett brott. Ett exempel på det senare är våld i arbetslivet, där det finns forskning som tyder på att våldshandlingar som tidigare ansetts ingå som en del av arbetet (t.ex. när en vårdnadstagare brukat våld mot personal) numera polisanmäls i högre utsträckning (se t.ex. Wikman, Estrada & Nilsson 2010).

Internationella jämförelser

Offerstudier (crime victim surveys)

Nationella offerstudier (crime victim surveys) har sedan länge varit en viktig kunskapskälla i flera västländer. USA har med hjälp av *National Crime Victim Survey* och Storbritannien med *British Crime Survey*¹⁶ studerat medborgarnas utsatthet på detta sätt i decennier. Även Nederländerna, Italien och Australien genomför offerundersökningar regelbundet sedan många år tillbaka.

Även om det i andra länder finns studier som liknar NTU i sitt upplägg, går det inte att direkt undersöka skillnader i utsatthet mellan olika länder med hjälp av dessa. Det förekommer flera olikheter i insamlingsmetod och frågekonstruktion, vilket sannolikt påverkar resultaten i okänd riktning (se t.ex. Brå 2001). Även urvalsmetod och bortfall skiljer mellan dessa undersökningar. Exempelvis kan frågorna om utsatthet för brott vara formulerade på olika sätt, den tidsperiod som frågorna om utsatthet avser kan skilja och data kan vara insamlade via antingen intervjuer eller enkäter, och vid olika perioder på året. Samtliga dessa skillnader inverkar på undersökningens resultat, och därmed på jämförbarheten mellan länder.

Med anledning av nämnda svårigheter att med hjälp av nationella undersökningar jämföra utsatthet för brott mellan länder, initierades *The International Crime Victims Survey* (ICVS) 1987 av flera europeiska kriminologer (Van Dijk, Mayhew & Killias 1990). ICVS har genomförts med några års mellanrum, med hjälp av standardiserade intervjuformulär i flera länder. Syftet med undersökning är att jämföra nivån av utsatthet för brott mellan länder både inom

¹⁶ Numera *Crime Survey for England & Wales*.

och utom Europa. *The European Crime Survey* (EU ICS) bygger på ICVS, men adresserar andra behov av jämförbara data mellan europeiska länder. EU ICS var en engångsstudie, genomförd 2005, där bland annat Sverige, Danmark, Frankrike och England deltog (Van Dijk, J.J.M., van Kesteren, J.N. & Smit, P. 2008).

ICVS har genomgått oberoende expertgranskning som visat att jämförbarheten mellan länder är större än när nationella undersökningar jämförts (Lynch 2006). Trots det har ICVS och EU ICS stora begränsningar när det gäller jämförbarhet. Även om standardiserade formulär används varierar såväl urvalstyp som urvalsstorlek mellan länderna, och svarsfrekvensen är generellt låg jämfört med många nationella offerstudier. Att urvalet i undersökningen är relativt litet, kombinerat med den låga svarsfrekvensen, innebär att analyserna är osäkra. Det finns heller inga garantier för att undersökningarna i de olika länderna har genomförts i samma kontext och att datainsamlingen skett under samma tidsperiod.

Ytterligare något som försvårar jämförelser mellan länder är att surveyundersökningar bygger på *upplevelsen* av att ha utsatts för ett brott. Denna upplevelse har sin utgångspunkt i normer som kan skilja sig åt mellan olika länder.

Kriminalstatistik i olika länder

Även om det finns stora svårigheter att jämföra utsattheten för brott mellan olika länder genom offerundersökningar, är svårigheterna att använda kriminalstatistik från olika länder som ett jämförande mått på utsatthet ännu större. Jämförelsen av kriminalstatistik mellan länder påverkas av tre omständigheter: rättsliga förhållanden, statistiska förhållanden och faktiska förhållanden (Brå 2006).

Faktiska förhållanden som påverkar statistiken, och som är svåra att mäta, är till exempel rättsväsendets insatser, anmälningsbenägenheten och den faktiska brottsligheten. Ett exempel på rättsliga förhållanden som påverkar kriminalstatistiken, är att vad som är kriminaliserat kan skilja mellan länder. Det betyder att något som utgör ett brott i Sverige, inte alltid gör det i ett annat land – och vice versa.

Det finns flera statistiska förhållanden som påverkar jämförbarheten av kriminalstatistiken mellan länder. Många handlar om att det används olika insamlings- och bearbetningsrutiner. Ett exempel är när och hur antalet brott räknas. I Sverige upprättas statistiken över anmälda brott vid tidpunkten för polisanmälan, medan flera andra länder upprättar statistiken över brott först efter genomförd utredning. Det innebär att Sverige i jämförelse får fler anmälda brott, eftersom en del anmälningar, efter utredning, inte visar sig

vara brott. Även vid antalsräkningen för brott har Sverige en extensiv redovisningsmetod som innebär att fler brott redovisas i statistiken jämfört med många andra länder. Vid seriebrott är praxis i Sverige att varje händelse räknas som ett brott. Det betyder att om flera brott begås vid samma tillfälle, och registreras till ett och samma ärende, räknas varje brott. Ett alternativt räknesätt, som förekommer i en del andra länder, är att dessa händelser slås ihop och räknas som ett brott (ofta det grövsta) i statistiken.

I Sverige måste allt som anmäls till polisen registreras som brott. Jämfört med andra länder har polisen i Sverige också en större egen anmälningsplikt när den som utsatts inte vill anmäla. Det görs dels att antalet anmälda brott blir fler, dels att andelen registrerade anmälningar som är svåra att klara upp är större i Sverige än i många andra länder.¹⁷

Ytterligare en omständighet att ha i åtanke vid jämförelse av kriminalstatistik mellan länder är huruvida försöksbrotten ingår eller ej. I Sverige redovisas dessa i de flesta fall tillsammans med de fullbordade brotten (även om det finns undantag som för till exempel dödligt våld och våldtäkt, där försöksbrotten särredovisas). I en del länder särredovisas försöksbrotten alltid, medan andra länder inte redovisar försöksbrotten alls i statistiken.

Sammantaget innebär detta att jämförelser mellan olika länders brottslighet baserad på kriminalstatistik ofta är missvisande och direkt olämplig. Vid internationella jämförelser av kriminalstatistik bör hänsyn alltid tas till eventuella skillnader i statistikens uppbyggnad. Samma allmänna reservationer avseende användandet av kriminalstatistik som mått på brottslighet gäller även vid internationella jämförelser, det vill säga att statistiken i första hand är ett mått på ärendetillströmningen i rättsväsendet.

Förändringar inom rättsväsendet

I takt med att samhället och brottsligheten förändras, behöver även rättsväsendet anpassa sig efter de behov som finns. Som ett led i detta har en del förändringar skett inom rättsväsendet under 2000-talet. En del förändringar sker inom rättsväsendets myndigheter, medan andra sker på ett övergripande plan och involverar flera eller samtliga myndigheter. Följande text handlar om några av dessa förändringar.

¹⁷ Detta, i kombination med att det i flera länder räcker med att polisen har funnit en skäligen misstänkt för brottet, innebär att Sverige får en jämförelsevis låg personupplämningsprocent (Brå 2014). I Sverige räknas ett brott inte som personupplämnat förrän någon åtalats, fått åtalsunderlåtelse eller strafföreläggande för brottet.

Möjligheten att följa brott genom rättskedjan

Rättsväsendets informationsförsörjning (RIF) är ett samarbete mellan elva myndigheter inom rättsväsendet.¹⁸ Syftet med RIF är dels att effektivisera handläggningen av brottmål, dels att göra det möjligt att följa vad som händer med brott och brottsmisstankar genom rättskedjan.

Varje år hanteras stora mängder brottmål av myndigheterna inom rättsväsendet. Rättskedjan är uppdelad i flera steg. För de ärenden som går igenom hela rättskedjan ser processen ut på följande sätt: Inledningsvis görs en anmälan om brott. Därefter genomför brottsutredande myndigheter och åklagare en utredning som resulterar i ett förundersökningsprotokoll. Om åtal väcks lämnar åklagaren en stämningsansökan till domstol. Domstolen meddelar en dom och kriminalvården fattar ett verkställighetsbeslut. Tidigare var informationsöverföringen mellan myndigheterna i samband med dessa stadier i huvudsak manuell och pappersbaserad. Genom ett elektroniskt informationsutbyte blir handläggningen av brottmål effektivare, eftersom uppgifterna, om till exempel adress och brottslig gärning, inte behöver registreras flera gånger.

RIF kommer att göra det möjligt att följa ett brott i rättskedjan, eftersom dessa redan vid den första registreringen får en egen identitet, som sedan följer med genom hela rättskedjan. Tidigare har brottet fått ett nytt identitetsnummer när det gått vidare till nästa myndighet i rättskedjan. Genom denna förändring kommer bland annat uppgifter om utgången i brottmålet att kunna jämföras med uppgifter om vidtagna utredningsåtgärder, för att hitta framgångsfaktorer vid hanteringen av brottet. Det skapar också förutsättningar för att analysera hur snabbt brotten handläggs inom respektive myndighet samt gör det lättare att utvärdera lagändringar. RIF är ett pågående långsiktigt och omfattande arbete som sker i etapper inom rättsväsendets myndigheter.

Polismyndigheterna blev Polismyndigheten

År 2015 genomfördes en sammanslagning av de tidigare 21 polismyndigheterna, Rikspolisstyrelsen och Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL) till en myndighet, samtidigt som Säkerhetspolisen blev en fristående myndighet. Polisen består efter detta av endast två myndigheter: Polismyndigheten och Säkerhetspolisen.

Bakgrunden till ombildningen är betänkandet *En sammanhållen svensk polis* (SOU 2012:13). Ombildningen är den största omorganisationen av polisen sedan förstatligandet 1965. Syftet med

¹⁸ Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Domstolsverket, Ekobrottsmyndigheten, Kriminalvården, Kustbevakningen, Polismyndigheten, Rättsmedicinalverket, Skatteverket, Tullverket och Åklagarmyndigheten.

reformen var att komma tillrätta med organisatoriska hinder inom polisen och därmed skapa bättre möjligheter för polisen att förebygga, ingripa mot och utreda brott.

Efter omorganisationen finns numera sju polisregioner med helhetsansvar inom sitt regionala upptagningsområde. Även vissa andra uppgifter utan direkt lokal anknytning hålls samman på regional nivå, till exempel utredning av it-relaterade brott, barnpornografibrott och omfattande bedrägeriärenden. Inom polisregionerna ryms 95 lokalpolisområden som ska utgöra basen för polisens verksamhet. Verksamheten ska i högre utsträckning utgå från lokala lägesbilder, och såväl resurser som mandat att fatta beslut ska finnas lokalt.

I samband med reformen bytte Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL) namn till Nationellt forensiskt centrum (NFC). Även Rikskriminalpolisen (RKP), som bland annat arbetade mot den grova och organiserade brottsligheten, förändrades och genomgick ett namnbyte, till Nationella operativa avdelningen (NOA).

Åklagarmyndigheten har följt med

Med anledning av polisens omorganisation har också Åklagarmyndigheten genomgått en organisationsanpassning, i syfte att effektivisera samverkan. År 2014 delades Åklagarmyndighetens 39 åklagarkammare in i sju åklagarområden och en nationell åklagaravdelning. De nya åklagarområdena överensstämmer med polisens indelning i regioner från 2015. Åklagarområdena och polisregionerna leds från samma huvudorter. En likartad struktur hos polis och åklagare är tänkt att främja samarbetet och möjliggöra gemensam resultatuppföljning.

Även efter omorganisationen finns tre internationella åklagarkammare för internationell brottslighet och mycket omfattande ärenden avseende grov organiserad brottslighet.

Kriminalvårdsmyndigheterna blev Kriminalvården

Åren 1998–2005 var kriminalvården organiserad i sex regioner med 37 kriminalvårdsmyndigheter. År 2006 samlades hela organisationen i en enda myndighet: Kriminalvården. År 2015 genomgick Kriminalvården ytterligare en omorganisation, då ytterligare en nationell avdelningsnivå inrättades direkt under generaldirektören. Det finns numera tre nationella avdelningar: en för frivård, en för anstalt/häkte samt en för säkerhetsfrågor. En förändring i samband med den senaste omorganisationen är att frivården och häkte/anstalt delats upp i varsin verksamhetsgren. Myndigheten etablerade också en nationell transportenhet och ett administrativt servicecenter.

Referenser

Andersson, L. (2011). *Mått på brott. Självdeklaration som metod att mäta brottslighet*. Kriminologiska institutionens avhandlingsserie nr 29. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Brottsförebyggande rådet, Brå. (2001). *Brottsligheten i olika länder*. Rapport 2001:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå. (2006). *Konsten att läsa statistik om brottslighet*. Rapport 2006:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå. (2013). *Skolundersökningen om brott 1995–2011*. Teknisk rapport. Rapport 2013:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Brottsförebyggande rådet, Brå. (2014). *Varför gav fler poliser inte ökad personupplärning? Slutrapport i uppdraget "Satsningen på fler poliser"*. Rapport 2014:17. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå. (2015). *Handlagda brott – Slutlig statistik för 2014*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå. (2016a). *Nationella trygghetsundersökningen 2015. Teknisk rapport*. Rapport 2016:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå. (2016b). *Skolundersökningen om brott 2015. Teknisk rapport*. Rapport: 2016:22. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå. (2016c). *Skolundersökningen om brott 2015*. Rapport 2016:21. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN (2011). *Skolelevers drogvapor 2011*. CAN rapport 129. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Folkhälsomyndigheten. (2015). *Hälsa på lika villkor 2015*. Teknisk rapport. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Lynch, P.L. (2006). "Problems and promise of victimization surveys for cross-national research". I: *Crime and Justice*, 34, s. 229–287.

Roxell, L. och Tiby, E. (2006). *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*. Lund: Studentlitteratur.

Sarnecki, J. (2009). *Introduktion till kriminologi*. Lund: Författarna och Studentlitteratur.

SOU 2012:13. *En sammanhållen svensk polis*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Statistiska centralbyrån, SCB (2013). *Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC) 2012. Beskrivning av statistiken LE0101*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Statistiska centralbyrån, SCB (2015). *Mer bortfall i statistiken*. I: SCB:s tidskrift *Välfärd*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Van Dijk, J.J.M., Mayhew, P. & Killias, M. (1990). *Experiences of crime across the world: Key findings from the 1989 International Crime Survey*. Deventer: Kluwer Law and Taxation.

Van Dijk, J.J.M., van Kesteren, J.N. & Smit, P. (2008). *Criminal Victimization in International Perspective, Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS*. The Hague: Boom Legal Publishers.

Wikman, S., Estrada, F. & Nilsson, A. (2010). *Våld i arbetslivet – en kriminologisk kunskapsöversikt*. Stockholm: Arbetsmiljöverket.